

Соціальна філософія та соціальна психологія: діалектика взаємовідносин

Петро Гнатенко, Інститут соціальної і політичної психології НАПН України

Сергій Шевцов, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Актуальність теми обумовлена тими постнекласичними процесами, у межах яких відбувається становлення сучасного наукового знання – стохастичність, сингулярність, інноваційність, міждисциплінарність тощо. Метою статті є прояснення концептуальних, історико-філософських, методологічних точок перетину соціальної філософії та соціальної психології як двох сфер соціально-гуманітарного знання. Висновки. Показано, що з концептуальної точки зору обидві сфери являють собою складні дослідницькі системи, які поєднують різноманітні – філософські та психологічні, аксіологічні та онтологічні, гносеологічні та світоглядні питання. З'ясовано, якщо соціальна психологія спрямована на класи індивідуальних та надіндивідуальних явищ, то соціальна філософія – на загальнолюдські засади цивілізаційного існування та розвитку суспільства як цілісної системи крізь призму людини та самоцінності гуманістичних пріоритетів. У цьому контексті встановлено, що соціальна філософія може виконувати функції метатеорії у межах певного варіанту соціальної психології, оскільки соціальна філософія здатна здійснювати рефлексивну функцію щодо світоглядних засад соціально-психологічного пізнання. Досліджено, що з історико-філософської точки зору взаємодія соціальної філософії та соціальної психології на некласичному етапі розвитку наукового знання (з другої половини XIX ст.) спостерігається їх розмежування і виокремлення останньої у самостійну сферу дослідження, а на постнекласичному етапі (з другої половини XX ст.) виникають умови для їх міждисциплінарного діалогу. Усвідомлено, що з методологічної точки зору, соціальна філософія та психологія виходять з того, що сучасний світ є відкритим, плюралістичним, неповним (відомий принцип К. Геделя), релятивним. Тому від класичних методів, які базуються на фундаменталізмі і нормативізмі, ці наукові галузі спрямовані на дослідження сингулярних явищ, відкритих систем, у яких є завжди присутнім елемент невизначеності і де у низці випадків панують флуктуаційні процеси.

Ключові слова: соціальна філософія, соціальна психологія, некласична думка, постнекласична думка, методологія, міждисциплінарність, сингулярність, експериментальність

Social philosophy and social psychology: dialectic of interaction

Petrol Gnatenko, Institute of Social and Political Psychology NAES of Ukraine

Sergiy Shevtsov, Oles Honchar Dnipro National University

Actuality of the article's topic based on post-non-classical processes of the becoming of contemporary scientific knowledge – stochastics, singularity, innovative, interdisciplinarity etc. The article's aim is clarification of conceptual, historical-philosophical, methodological points of crossing of social philosophy and social psychology as two spheres of social-humanitarian knowledge. Conclusions. Showed, these two spheres are complexity researching systems, combined different – philosophical and psychological, axiological and ontological, gnoseological and world-outlook questions from the conceptual point of view. Understood, social psychology is directed on researching of two different classes – individual and overindividual phenomenon and social philosophy is directed on universal foundations of civilization existence and development of a society as a whole system through the human being and values of humanitarian priorities. In this contest, founded, social philosophy can make functions of metatheory in boundaries of a determined variant of social psychology, because of social philosophy can carry on reflective function regarding world-outlook foundations of social-psychological knowledge. Researched, from the historical-philosophical point of view on the non-classical period (from the second half of the 19th) we can observe difference of social-philosophical and social-psychological knowledge and on the post-non-classical period (from the second half of the 20th) we can see manifestations of conditions for the interdisciplinary dialogue. Understood, from the methodological point of view social philosophy and social psychology have the same ontological optics: contemporary world is open,

plural, incomplete (famous K. Gödel's principle), relative. That's why from classical methods, based on fundamentalism and normativeness, these spheres are directed on researching of singular phenomenon, open systems, which have elements of uncertainty.

Keywords: *social philosophy, social psychology, non-classical thinking, post-non-classical thinking, methodology, interdisciplinarity, singularity, experimentalism*

Соціальна філософія і соціальна психологія: діалектика взаємодія

*Петр Гнатенко, Інститут соціальної і політичної психології АПН України
Сергей Шевцов, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

Актуальність теми обумовлена теми постнекласическими процесами, в границях яких проиходит становлення сучасного наукового знання – стохастичність, сингулярність, інноваційність, міждисциплінарність і т. д. Мета статті – прояснення концептуальних, історико-філософських, методологічних точок пересічення соціальної філософії і соціальної психології як двох сфер соціально-гуманітарного знання. Висновки. Показано, що з концептуальної точки зору обидві сфери представляють собою складні дослідницькі системи, об'єднуючі різні – філософські і психологічні, аксіологічні і онтологічні, гносеологічні і мировоззренчі питання. Уявлено, що соціальна психологія направлена на дослідження класів індивідуальних і суперіндивідуальних явищ, тоді як соціальна філософія – на загальнолюдські основи цивілізаційного існування і розвитку суспільства як цілісної системи крізь призму століття і самооцінки гуманістичних пріоритетів. В цьому контексті встановлено, що соціальна філософія здатна виконувати функції метатеорії в границях певного варіанта соціальної психології, оскільки соціальна філософія здатна здійснювати рефлексивну функцію відносно мировоззренчих основ соціально-психологічного знання. Досліджено, що з історико-філософської точки зору на некласическому етапі розвитку наукового знання (со другої половини ХІХ в.) спостерігається розділення соціально-філософського і соціально-психологічного знання, а на постнекласическому (со другої половини ХХ в.) виникають умови для їх міждисциплінарного діалогу. Освідомлено, що з методологічної точки зору, соціальна філософія і психологія виходять з того, що сучасний світ є відкритим, плюралістичним, неповним (відомий принцип К. Геделя), релятивістським. Тому від класических методів, які базуються на фундаменталізмі і нормативізмі, ці області знання направлені на дослідження сингулярних явищ, відкритих систем, в яких завжди є елемент неопределенності і в ряду випадків панують флюктуаційні процеси.

Ключові слова: *соціальна філософія, соціальна психологія, некласическа думка, постнекласическа думка, методологія, міждисциплінарність, сингулярність, експериментальність*

Актуальність роботи.

Побудова матеріалу даної статті базується на двох протилежних припущеннях. З одного боку, є відома думка І. Канта про те, що наука повинна оберігати власні межі, оскільки їх розширення негативно відображається на якості наукового знання. Це – класичний підхід, реалізований у проекті «Критики чистого розуму», де важливим було встановлення меж теоретичного пізнання світу у протилежність практичному відношенню до нього. З іншого боку, сучасний стан існування наукового знання характеризується як постнекласический і для нього притаманні

такі риси, як міждисциплінарність, інноваційність, креативність, комунікативність та водночас увага до стохастичних процесів, які відбуваються у сучасному суспільному житті з її ірраціональністю, непередбачуваністю, невизначеністю.

В усвідомленні складних реалій сьогодення соціальна філософія та соціальна психологія йдуть певним чином пліч-о-пліч, їх взаємодія грає важливу роль для розвитку таких різних напрямків як постколоніальні студії, соціальна синергетика, соціальна робота тощо.

Ступень наукової розробки проблеми. Відомо, що взаємодія соціальної філософії

та соціальної психології містить три періоди. У першому – з VI ст. до н. е. до середини XIX ст. – спостерігається період накопичення знань та існування соціальної психології у межах соціальної філософії. Насправді, якщо ми звернемось до соціально-філософських праць Платона, Аристотеля, Августина Аврелія, Н. Макіавеллі, Т. Мора, Т. Кампанелли, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Г. В. Ф. Гегеля, М. Штірнера, К. Маркса, О. Конта тощо, то поряд з суто філософськими питаннями (що є добро, справедливість, влада та ін.) ми виявимо і психологічні питання (вплив на свідомість, здатність до сприйняття тих, чи інших ідей, проблематика вікових змін тощо). На другому етапі – з середини XIX ст. до першої третини XX ст. – соціальна психологія виокремлюється з філософії у самостійну галузь знання і для неї є притаманним описовий характер. Тут важливими, з одного боку, є праці А. Бена, Г. Спенсера, М. Лацаруса, Х. Штейнтала, В. Вундта, К. Штумпфа, К. Бюлера тощо, а з іншого – Е. Гуссерля, А. Райнаха, А. Пфендера та ін. Нарешті, на третьому етапі, починаючи з 20-х рр. XX ст., соціальна психологія стає емпіричною наукою, завдяки працям В. Макдугалла, Е. Росса, В. Меде, Ф. Олпорта, М. Вергеймера, К. Коффки, В. Келера, В. Дж. Сідіса тощо. І саме тут виникають можливості для міждисциплінарного діалогу як в окремих межах соціальної філософії та психології, так і в їх взаємодії.

Мета статті – прояснення концептуальних, історико-філософських, предметних, методологічних точок перетину соціальної філософії та соціальної психології як двох сфер соціально-гуманітарного знання.

Виклад основного матеріалу.

Перш за все визначимось з певними концептуальними межами обох наукових напрямків. В. Андрущенко визначає соціальну філософію наступним чином: «Це – світоглядно-методологічна наука, яка вивчає загальнолюдські засади цивілізаційного існування та розвитку суспільства як цілісної системи крізь призму людини та самоцінності гуманістичних пріоритетів, через співвідношення головних чинників життєдіяльності людей в історичному просторі та часі» (Андрущенко, 2000, с. 17). У цьому визначенні предмета соціальної філософії для нас важливим є те, що в ньому зроблено акцент про загально-

людські засади цивілізаційного існування та розвитку суспільства, як цілісної системи, крізь призму людини. Це зауваження є дуже важливим, оскільки йдеться про конкретну людину з її почуттями, емоціями, врешті, з її індивідуальною психологією.

У свою чергу, енциклопедичний підхід до соціальної філософії такий, що вона являє собою певний розділ філософії, що певним чином описує якісну своєрідність суспільства, його закони, соціальні ідеали, генезис та розвиток, долю та перспективи, а також логіку соціальних процесів. Домінантною рисою соціальної філософії як сукупності соціально-нормативних вчень можна вважати встановлення норм суспільного життя, але ж не розглядання її у конкретній дійсності (Гнатенко, 2017, с. 1021).

Також існує визначення соціальної філософії як автономної дослідницької галузі, яка аналізує суспільство, історію та людину як суб'єкта діяльності і соціокультурних взаємодій (Момджян, 2010 с. 609). При цьому виокремлюються два типи соціальної філософії. З одного боку, це – вальюативна або ціннісна соціальна філософія, яка міркує про сенс людського існування у суспільстві та історії, обговорює бажані форми суспільного життя, можливого визначення історії та норм гідного існування, що відповідають вищим, за точкою зору того, чи іншого філософа, цінностям людського буття. З іншого боку, існує рефлексивна соціальна філософія, яка займається аналізом сутності та існування соціальної реальності як певної підсистеми цілісного світу. Тобто рефлексивна соціальна філософія досліджує суспільство, історію та людину в аспекті суцього – власної логіки їх існування, яка не завжди залежить від ціннісних переваг суб'єкту і є об'єктом знання, що підлягає верифікації. Узагалі однією з найважливіших проблем соціальної філософії є прояснення субстанційної основи суспільного життя, яка надає соціетальні властивості її різноманітним суб'єктивним, об'єктивним, організаційним проявам, обумовлює їх якісну самото (Момджян, 2010 с. 609).

Звернемось до визначення соціальної психології. М. Слюсаревський визначає соціальну психологію як наукову дисципліну, що вивчає: «не зовнішні вияви соціальної

поведінки і взаємодії, а «прихований» за ними особливий клас психічних явищ... одні з цих явищ є індивідуально локалізованими, інші – надіндивідуальними... вони можуть бути зумовлені як взаємодією, спільною діяльністю людей, так і їхньою одвічною, «позаінтеракційною», успадкованою єдністю» (Слюсаревський, 2018, с. 33). Звідси витікає концепт соціально-психологічного мислення, яке «спрямовано на пізнання та опанування індивідуальних і надіндивідуальних психічних явищ, котрі зумовлюються історичною та культурною єдністю людей, їхньою взаємодією, спільною діяльністю і виявляються в особливостях індивідуальної, групової та міжгрупової поведінки» (Слюсаревський, 2018, с. 34).

Якщо ми оглянемо артикульовані вище визначення соціальної філософії та психології, то можемо спостерігати їх комплементарність. Якщо соціальна філософія вивчає загальнолюдські засади цивілізаційного існування та розвитку суспільства як цілісної системи крізь призму людини, то ці засади неможливо усвідомити поза дослідженням класу психічних явищ, які мають індивідуально та надіндивідуально локалізований вимір у межах даного суспільства. З іншого боку, дослідження саме цих класів психологічних явищ допомагає усвідомленню якісної своєрідності певного суспільства, його законів, ідеалів. Скажімо, у країну з монархічним та патерналістським укладом життя дуже важко інкорпорувати речі, пов'язані з ліберально-демократичними ідеями, цінностями (ринкова економіка, громадянське суспільство, верховенство права, персонорентризм тощо). Тобто вони можуть експліцитно декларуватись, але ж імпліцитно залишаться на рівні певних декларацій, оскільки все, що пов'язано зі змінами у менталітеті громадян, має дуже складний і далеко неоднозначний характер.

Торкаючись історико-філософського аспекту взаємодії соціальної філософії та соціальної психології, зосередимось на останніх двох етапах, що були позначені у ступені наукової розробки проблеми. З другої половини XIX ст. по першу третину XX ст. відбувається відокремлення соціальної психології від соціальної філософії. На нашу думку, це обумовлено і інспіровано, з одного боку, загальною ситуацією у науко-

вому знанні, а з іншого – внутрішніми особливостями розвитку соціально-філософського та соціально-психологічного знання.

Загальна ситуація у науковому знанні у цей період пов'язана з виникненням некласичного типу мислення, появою нових об'єктів дослідження, зміною норм, ідеалів, методів дослідження. Ньютоніанська механістична картина світу перестала бути тотальною. На межі XIX–XX ст. відбувається розрізнення природничо-наукового та гуманітарного знання і взагалі у цей час диференційні процеси починають панувати у сайєнтистському ставленні до світу. У філософії гегелівський спекулятивний тип мислення втратив свій авторитет і як наслідок спостерігається поворот філософії не лише до емпіричних та описових методів, а взагалі до психологічної проблематики. Це відома ситуація, коли на межі XIX–XX ст. у Германії кафедри філософії перейменовувались або очолювались представниками психологічних наук. У поверненні інтересу до філософії та водночас наданні нового поштовху психологічному знанню відіграв феноменологічний рух, починаючи з Ф. Брентано, К. Штумпфа і особливо Е. Гуссерля, А. Пфендера, А. Райнаха, М. Шелера тощо (Шпигельберг, 2002).

Соціальна психологія включила в себе розгляд теорії психології народів, видатними представниками якої були німецькі вчені XIX ст. філософ М. Лацарус та мовознавець Г. Штейнталь. Народна психологія розглядається ними у трьох різних аспектах: психологічному, антропологічному та історичному. Розглядаючи народну психологію з психологічної точки зору, вони стверджують, що людина від природи покликана жити в суспільстві, тільки в суспільстві з собою подібними, людина може реалізувати свої людські можливості, стати тим, ким вона покликана бути, а це відбувається лише внаслідок впливу на нього суспільства. Істинно людське життя, духовна діяльність можлива лише у суспільстві, коли людина спілкується з собі подібними. Дух є продуктом людського суспільства, а духовна діяльність, у свою чергу, виступає істинним життям і призначенням людини.

З точки зору М. Лацаруса і Г. Штейнталья: «Індивідуум є предмет індивідуальної психології; продовження цієї психології

складає психологія суспільної людини або людського суспільства, яку ми називаємо народною психологією» (Штейнталь, с. 88–89). У цих словах фактично знаходиться зміст того явища, яке у XX ст. отримало назву «соціальна психологія», хоча в їх часи вона не набула наукового статусу і містила в собі деякі термінологічні і психологічні неточності. Людство, як пишуть німецькі вчені, поділяється на народи, і цей поділ повинна довести народна психологія. При цьому народна психологія не виключає зі свого розгляду жодного народу, жодного інституту людського суспільства. Таким чином, поряд з наукою про дух індивіда виникає наука про дух народу, тобто вчення про елементи і закони духовного життя народів. Завдання цієї нової науки полягає в тому, щоб пізнати психологічну сутність духу народу і його діяльність, відкрити закони, за якими внутрішня духовна діяльність народу – у житті, мистецтві та науці – розпочинається, піднімається, поглиблюється або помирає – показати причини – початок, розвиток та падіння особистості народу.

До витоків соціальної психології також відноситься філософсько-психологічні пошуки В. Вундта у діапазоні від етнічної до експериментальної психології. В. Вундт полемізує з М. Лацарусом і Г. Штейнталем щодо предмету психології народів. З його точки зору психологічні особливості індивідів не співпадають з психологічними особливостями народів, тут необхідно повернення до мови, міфів. Саме у цьому контексті психологія народів взаємодіє з естетикою, філософією, філософією релігії, а також з філософією історії.

Наступним кроком у становленні соціально-психологічного знання є психологія мас Г. Лебона та Г. Тарда. Перш за все, Г. Лебон зупиняється на аналізі слова «натовп», зазначаючи, що під цим словом розуміють збори індивідів незалежно від їх національної та професійної приналежності, а також незалежно від того, яка мета цього зібрання. Проте цілком інший сенс набуває зміст поняття «натовп», коли ми його вживаємо у психологічному аспекті. Г. Лебон відзначає, що за певних умов і лише за цих умов зібрання людей репрезентує цілком нові риси, що відрізняються від тих, які характеризують окремих індивідів, що

входять до складу цього зібрання. Свідома особистість зникає, причому почуття та ідеї всіх окремих одиниць, що складають ціле, та має назву «натовп» приймає один і той самий напрямок. Г. Лебон показує, що можуть бути різні категорії натовпу. Проте якими б не були індивіди, які складають натовп, якими б не був їх спосіб життя, занять, їх характер чи розум, їх перетворення в натовп достатньо для того, щоб у них створився образ колективної душі, що змушує їх почувати, думати і діяти цілком інакше, ніж думав би, діяв і чув кожний з них окремо. Дії натовпу непередбачувані, його поведінка непередбачувана, тому натовпом дуже важко керувати. Імпульсивність натовпу визначає й інші риси його поведінки. Серед них – заперечення можливості колізій між бажанням натовпу і реалізацією цих бажань. У цьому відношенні він подібний первісному дикуну. Кількісний фактор створює ілюзію безмежної могутності натовпу. У натовпі дурень і вчений однаковою мірою позбавляються здатності до спостережень. Усе це призводить до того, що натовп однобічно сприймає оточуючу діяльність. Домінуюче функціонування несвідомого зумовлює перебільшення ролі почуттів. Ситуація ускладнюється ще й тим, що сила почуттів збільшується через відсутність відповідальності.

Г. Тард, як і Г. Лебон, ставить питання про те, яким саме чином формується натовп, яким чином маса людей абсолютно індивідуальних один до другого з'єднуються в одне ціле, створюють єдиний ланцюг, діють в одному і тому напрямку, в одному і тому самому плані. За Г. Тардом, це відбувається завдяки симпатії, завдяки дії сил, що направлені на дію у повному напрямку. Він справедливо зазначає, що якою би не була законною та мета, яка створює натовп, поява останнього безсумнівно є кроком назад у соціальній еволюції, оскільки, чим тісніший соціальний зв'язок, тим більше він стає випадковим. Усі ці люди, на думку Г. Тарда, між якими, як кров між клітинками нашого організму, циркулює екзальтоване почуття їх солідарності, що є наслідком їх взаємного збудження – усі вони одразу стають цілком чужими останньому людству, які не входять в їх групу, стають не здатними співчувати стражданню інших людей, які нещодавно були їх братами і співвітчизниками, а тепер

стали для них цілком чужими або навіть ворогами, здатними лише для того, щоб їх вбивати або грабувати.

Третій період становлення соціальної психології у якості експериментальної науки відбувається, починаючи з 20-х рр. ХХ ст. до сьогодні. І тут необхідно відзначити, що цей процес відбувається на тлі таких фундаментальних процесів, як виникнення поряд з класичним та некласичним, постнекласичного типу раціональності з його увагою об'єктів, що знаходяться у постійному становленні, тобто потребують урахування таких властивостей, як сингулярність, саморегуляція, дисипація, емерджентність тощо. Сьогодні у кризовому стані перебуває методологія як класична, так і некласична, оскільки нові предметні поля вимагають пошуку нових засобів дослідження. Саме про це йдеться у праці Дж. Ло «Після методу: безлад і соціальна наука» (2015).

На сучасному етапі соціальна психологія має яскраво виражений експериментальний характер і являє собою сукупність різноманітних дослідницьких програм (якщо використати концепт І. Лакатоса): проекти В. Меде, Г. Олпорта, Дж. Морено, Дж. Г. Міда, Т. Куна тощо. Кажучи про різноманітність напрямків у сучасному соціально-психологічному знанні, звернемось до фундаментальної колективної монографії «Соціально-психологічне мислення: генеза, основні форми та перспективи розвитку» (2018). У підрозділі «Теорії соціальної психології» видатний вітчизняний дослідник соціальної психології М. Слюсаревський виокремлює десять найрезонансніших наукових ідей, якими займається соціальна психологія: атитюда як пояснювального принципу саморегуляції соціальної поведінки; динамічного цілого як засадничого принципу інтерпретації групових інтересів; лібідо як принципу пояснення феноменів групового лідерства і солідарності членів групи; комфортності/нонкомфортності як вихідного пункту теоретизувань із приводу соціального впливу в групі; групоцентризму як пояснювального принципу теорій міжгрупових відносин; символічно опосередкованої комунікації та соціальної ролі як центральних концептів теорії структури особистості, рольової поведінки і референтної групи; колективного та соціального не-

свідомого як джерела теоретичних уявлень про надперсональні регулятори індивідуальної та масової поведінки; позитивних і негативних підкріплень як способу пояснення та модифікації соціальної поведінки; здорового глузду («наївної психології») як підґрунтя теорії соціального пізнання; конструювання реальності як основи альтернативних соціально-психологічних теорій (Слюсаревський та ін, 2015, с. 72–73). Навколо цих десяти ідей групуються понад п'ятидесяти сучасних шкіл соціальної психології.

Соціальна філософія є органічною частиною філософії як такої. Усі процеси, що відбуваються у філософії взагалі на сучасному етапі, знаходять своє відображення і в соціально-філософській думці. На сучасному етапі спостерігається стільки шкіл та напрямків, кількість яких перевищує весь попередній період існування філософського знання. Умовно сучасна філософія розподіляється на сайєнтичну (англ. science – наука) та антропологічну. У межах першої можна казати про соціально-філософську думку неокантіанства (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, Е. Кассіерер), неогегельянства (О. Кожев, Ж. Іпполіт), позитивізму (Т. Парсонс, Р. Мертон) неопозитивізму, еволюційної епістемології (К. Поппер, С. Тулмін, І. Лакатос) тощо. У межах другої артикулюються соціально-філософські думки феноменології (А. Шюц, А. Сікурел, Б. Вальденфельс), герменевтики (Г. Ноль, П. Рікер), психоаналізу (А. Адлер, В. Райх, Г. Маркузе, Ж. Лакан), екзистенціалізму (К. Ясперс, Ж.-П. Сартр, А. Камю, Г. Марсель), структуралізму (К. Леві-Строс, Ц. Тодоров, У. Еко), постструктуралізму (Р. Барт, Ж. Бодрійяр, Ж. Делез, М. Фуко), комунікативної філософії (К.-О. Апель, Ю. Габермас). Тому і соціальна психологія, і соціальна філософія є виразами плюралізму, відкритості світу, його принципової неповноти, згідно з К. Геделем, та релятивізму.

Методологічні особливості соціальної філософії та психології визначаються особливостями дослідницького предметного поля. І тут потрібно відмітити, що з визначенням цього поля в обох напрямках є значні труднощі.

На думку В. Москаленко, можна виокремити кілька показників, які є спільними для різноманітних тлумачень предмету соціальної

психології: по-перше, це – індивід, як одиниця аналізу, по-друге, це – вплив на індивіда інших індивідів, по-третє, це – відповідність предмету правилам особливого способу пізнання. Але ж ці спільні показники не відмінюють тих обставин, на які вказує М. Слюсаревській, міркуючи про складність предмету соціальної психології (Слюсаревський та ін., 2015, с.18–22). Перефразовуючи Б. Рассела, можна висловитись, що соціальна психологія є нічийною землею між психологією та соціологією: вона виникла на перетині обох цих напрямків, але ж не зводиться до жодного з них, а будь-які спроби цього зведення є редуccionізмом. Справа у тому, що поняття «психічні явища» не передає всі нюанси, які складають предметне коло соціальної психології: індивідуальні психічні явища потребують власних специфічних методів дослідження, а у разі надіндивідуальних психічних явищ – групових, колективних, масових потрібно ураховувати їх знакову (символічну, семіотичну) природу. Звідси пригадані вище понад п'ятдесят наукових шкіл у галузі соціальної психології: бігевіористська школа атитюда (Е. Богардус, Л. Бернард), школа функціонального підходу (Г. Келмен, Д. Кац), дуального процесу (Р. Петті, Дж. Касіоппо), групової динаміки (К. Левін), продуктивної групи (І. Стайнер, А. Інгер), групового лідерства (З. Фройд), соціального впливу меншості (С. Московічі), впливу групової більшості (С. Аш), символічного інтеракціонізму (Дж. Мід) тощо.

Соціальна психологія має яскраво виражений емпіричний та експериментальний характер і використовує низку методів та методик. Поряд з такими класичними методами, як спостереження, експеримент, аналіз документів, узагальнення незалежних характеристик, опитування, тестування, існують методики вивчення соціальних відносин і взаємозв'язків, вивчення різних видів спілкування, діагностики соціальних конфліктів, вивчення національно-психологічних особливостей людей, сімейних відносин, соціально-психологічна діагностика особистості, масових та інших соціально-психологічних явищ.

Сучасна соціальна філософія також має міждисциплінарний характер. Справа у

тому, що у коло соціальної філософії підпадають такі різноманітні сфери культури як історія, економіка, право, політика, екологія тощо. І таким чином, соціальна філософія містить низку наукових полів: соціальна онтологія, соціальна гносеологія або епістемологія, соціальна аксіологія, соціально-філософська антропологія, історіософія тощо. Тому і в соціальній філософії ми спостерігаємо мозаїку методологій: поряд з класичною позитивістсько-марксистською методологією існують неокантіанська, веберіанська, герменевтична, феноменологічна, структуралістська, постструктуралістська тощо.

Висновки.

Діалектика взаємодії соціальної філософії та соціальної психології розкрита у концептуальних, історико-філософських, предметних, методологічних точок їх перетину. З концептуальної точки зору обидві сфери соціально-гуманітарного знання являють собою складні дослідницькі системи, які поєднують у собі різноманітні – філософські та психологічні, аксіологічні та онтологічні, гносеологічні та світоглядні питання. Якщо соціальна психологія спрямована на класи індивідуальних та надіндивідуальних явищ, то соціальна філософія – на загальнолюдські засади цивілізаційного існування та розвитку суспільства як цілісної системи крізь призму людини та самоцінності гуманістичних пріоритетів. У цьому контексті, соціальна філософія може виконувати функції метатеорії у межах певного варіанту соціальної психології, оскільки соціальна філософія здатна здійснювати рефлексивну функцію відносно світоглядних засад наукового пізнання.

Відносно історико-філософського зрізу взаємодії соціальної філософії та психології, окреслені останні два етапи їх співіснування, де спочатку на некласичному етапі розвитку наукового знання відбувається відокремлення соціальної психології у самостійну сферу дослідження (М. Лацарус, Г. Штейнталь, В. Вундт, Г. Лебон, Г. Тард тощо), а потім на постнекласичному етапі виникають умови для їх міждисциплінарного діалогу (В. Меде, Г. Олпорт, Дж. Морено, Дж.Г. Мід, Т. Кун, Дж. Ло тощо).

З методологічної точки зору, соціальна філософія та психологія виходять з того, що сучасний світ є відкритим, плюралістичним, неповним (відомий принцип К. Геделя), релятивним. Тому від класичних методів, які базуються на фундамен-

талізмі і нормативізмі, ці наукові галузі спрямовані на дослідження сингулярних явищ, відкритих систем, у яких є завжди присутнім елемент невизначеності і де у низці випадків панують флуктуаційні процеси.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Андрушенко В. П. Історія соціальної філософії (західноєвропейський контекст). Київ : Тандем, 2000. 416 с.
 Гнатенко П. И. Национальная психология : монография. Днепропетровск : Поліграфіст, 2000.
 Гнатенко П. И. Психология агрессивности человека : монография. Киев : Наукова думка, 2017. 171 с.
 История философии: Энциклопедия. Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002. 1376 с.
 Ло Дж. После метода: беспорядок и социальная наука. Москва : Изд-во Института Гайдара, 2015. 352 с.
 Момджян К. Х. Социальная философия. *Новая философская энциклопедия в 4-х т.* Т. 3. Н–С. Москва : Мысль, 2010. С. 609–611.
 Основи соціальної психології / за ред. М.М. Слюсаревського. Київ : Талком, 2018. 580 с.
 Соціально-психологічне мислення: генеза, основні форми та перспективи розвитку / М. Слюсаревський, В. Жовтянська, О. Суший, В. Татенко та ін. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 296 с.
 Шпигельберг Г. Феноменологическое движение. Историческое введение. Москва : Логос, 2002. 608 с.
 Штейнталь Х., Лацарус М. Мысли о народной психологии / пер. с нем. П. Гильтебрандта. *Филологические записки*. Вып. I, II, V. Воронеж, 1864.
 Barrett Jacob. Social Reform in a Complex World. *Journal of Ethics & Social Philosophy*, April. 2020. Pp. 103–132.
 Ellemers Naomi. Morality and the Regulation of Social Behavior. London. Routledge, 2017. 292 p.
 Lukes Steven. Power, Truth and Politics. *Journal of Social Philosophy*. Special 50th Anniversary Issue. 2019. Pp. 562–576.
 Mario Gregory R. The Psychology of Human Values. London. Routledge, 2016. 308 p.
 Peels Rik (Ed.). Perspective on Ignorance from Moral and Social Philosophy. 2017. 245 p.
 Verkuyten Maykel. The Social Psychology of Ethnic Identity. London. Routledge, 2018. 336 p.

REFERENCES

- Andrushenko, V. P. (2000). *Ístoriya sotsial'noĭ filosofii' (zakhidnoĕvropays'kiy kontekst) [The history of social philosophy (Western European context)]*. Kyiv: Tandem [in Ukrainian].
 Gnatenko, P. I. (2000). *Natsional'naya psikhologiya [National psychology]*. Dnepropetrovsk: Poligrafist [in Russian].
 Gnatenko, P. I. (2017). *Psikhologiya agressivnosti cheloveka [Psychology of human aggression]*. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
Istoriya filosofii: Entsiklopediya [History of Philosophy: Encyclopedia]. (2002). Minsk: Interpresservis; Knizhnyy Dom [in Russian].
 Law, J. (2015). *Posle metoda: besporyadok i social'naya nauka [After method: Mess in Social Science Research]*. Moscow: Izdatel'stvo Instituta Gaydara [in Russian].
 Momjan, K. H. (2010). Social'naya Filosofia [Social Philosophy]. *Novaya Filosofskaya enciklopedia v 4 t. – New Philosophical Encyclopedia in 4 volumes*. (pp. 609–611). Moscow: Mysl' [in Russian].
 Slyusarevs'kyi, M. M. (2018). *Osnovy sotsial'noyi psykholohiyi [Fundamentals of Social Psychology]*. Kyiv: Talkom [in Ukrainian].
 Slyusarevs'ky, M., Zhovtyans'ka, V., Sushyj, O., & Tatenko, V. et al. (2018). *Social'no-psyhologichne myslennya: geneza, osnovni formy ta perspektyvy rozvytku [Social-Psychological Thinking: genesis, basic forms and prospects of development]*. Kropyvnyts'ky: Imeks-LTD [in Ukrainian].
 Shpigel'berg, G. (2002). *Fenomenologicheskoe dvizhenie. Istoricheskoe vvedenie [Phenomenological Movement. Historical Introduction]*. Moscow: Logos [in Russian].
 Shteyntal', Kh., & Latsarus, M. (1864). *Mysli o narodnoy psikhologii [Thoughts on the folk psychology]*. *Filologicheskiye zapiski – Philological notes*. (No. I, II, V). Voronezh [in Russian].
 Barrett, J. (2020). Social Reform in a Complex World. *Journal of Ethics & Social Philosophy*, April, 103–132.
 Ellemers, N. (2017). *Morality and the Regulation of Social Behavior*. London. Routledge.
 Lukes, S. (2019). Power, Truth and Politics. *Journal of Social Philosophy*. Special 50th Anniversary Issue, 562–576.

- Mario Gregory, R. (2016). *The Psychology of Human Values*. London. Routledge.
Peels, R. (Ed.). (2017). *Perspective on Ignorance from Moral and Social Philosophy*.
Verkuyten M. (2018). *The Social Psychology of Ethnic Identity*. London. Routledge.

Гнатенко Петро

Доктор філософських наук, професор
Інститут соціальної і політичної психології
НАПН України

Email: ulysses1967@gmail.com

Шевцов Сергій

Доктор філософських наук, професор
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

Email: ulysses1967@gmail.com

Gnatenko Petro

Doctor of Philosophical Science, Full Prof.
Institute of Social and Political Psychology NAES
Ukraine

Shevtsov Sergiy

Doctor of Philosophical Science, Full Prof.
Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: 0000-0002-2187-5936

Цитування: Гнатенко, П., & Шевцов, С. (2020) Соціальна філософія та соціальна психологія: діалектика взаємовідносин. *Науково-теоретичний альманах «Грані», 23 (5), 87–95. doi: 10.15421/172056*

Citation: Gnatenko, P., & Shevtsov, S. (2020). Rol filosofii prava v formuvanni svidomosti suspilstva suchasnoi formatsii [Sotsialna filosofiia ta sotsialna psykholohiia: dialektyka vzaiemovidnosyn]. *Scientific and theoretical almanac «Grani», 23 (5), 87–95. doi: 10.15421/172056*

Стаття надійшла / Article arrived: 13.07.2020

Схвалено до друку / Accepted: 28.07.2020